

НАВЧАННЯ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ З АРКУША СТУДЕНТІВ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто проблему навчання усного перекладу з аркуша студентів перекладацьких спеціальностей закладів вищої освіти. Наведено визначення усного перекладу з аркуша, згідно з яким він є різновидом усного перекладу, що здійснюється одночасно з читанням перекладачем тексту оригіналу і його перекладом іншою мовою. Визначено місце усного перекладу з аркуша у класифікаціях різновидів перекладу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, частина з яких виокремлює усний переклад з аркуша як окремий вид усного перекладу, інші вважають його різновидом синхронного перекладу, натомість деякі називають його прийомом перекладу або допоміжним засобом у процесі здійснення усного перекладу. Проте більшість дослідників погоджується, що усний переклад з аркуша є не лише допоміжним засобом у навчанні інших видів перекладу, а й підвидом усного перекладу, якого необхідно навчати студентів перекладацьких спеціальностей як перекладацької професійної діяльності. Описано психолінгвістичні механізми перебігу усного перекладу з аркуша (сприймання тексту оригіналу в процесі читання, аналіз одержаної інформації і її збереження в короткочасній пам'яті, пошук перекладацьких рішень, відтворення одержаної інформації мовою перекладу, оцінювання правильності виконаного перекладу), які лягли в основу визначення чинників, що його полегшують або ускладнюють у порівнянні з іншими видами перекладу. Також зазначені особливості були враховані під час визначення як специфічних (швидкісного читання, синхронізації читання і говоріння, сегментації тексту оригіналу в умовах часових обмежень у процесі читання, подолання міжмовної інтерференції тощо), так і спільних (імовірнісного прогнозування, контекстуальної здогадки, перемикування, компресії, генералізації, зовнішнього оформлення усного мовлення тощо) навичок й умінь в усному перекладі з аркуша, які необхідно формувати в майбутніх перекладачів. Проаналізовано відомі класифікації і комплекси вправ для навчання усного перекладу з аркуша і зроблено висновок про їхню недосконалість та потребу подальшого дослідження цього питання.

Ключові слова: усний переклад з аркуша; психолінгвістичні особливості; навички й уміння; комплекс вправ; студенти перекладацьких спеціальностей; заклади вищої освіти.

Писанко Марія Леонидовна,
кандидат педагогических наук, доцент,
доцент кафедры английского языка и перевода
факультета востоковедения
Киевского национального лингвистического университета
marijka2177@gmail.com

ОБУЧЕНИЕ УСТНОМУ ПЕРЕВОДУ С ЛИСТА СТУДЕНТОВ ПЕРЕВОДЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В статье рассматривается проблема обучения устному переводу с листа студентов переводческих специальностей высших учебных заведений. Приведены определения устного перевода с листа, в соответствии с которыми он выступает разновидностью устного перевода, который выполняется переводчиком одновременно с чтением текста оригинала и его переводом на другом языке. Определено место устного перевода с листа в современных классификациях разновидностей перевода как отечественных, так и зарубежных ученых, часть из которых выделяет устный перевод с листа как отдельный вид устного перевода, другие считают его разновидностью синхронного перевода, тогда как некоторые называют его приемом или вспомогательным средством в процессе выполнения устного перевода. Однако большинство исследователей соглашается с тем, что устный перевод с листа является не только вспомогательным средством в обучении другим видам перевода, но и является подвидом устного перевода, которому необходимо обучать студентов переводческих специальностей как переводческой профессиональной деятельности. Описаны психолингвистические механизмы протекания устного перевода с листа (восприятие текста оригинала в процессе чтения, анализ полученной информации и ее сохранение в кратковременной памяти, поиск переводческих решений, воспроизведение полученной информации на языке перевода, оценивание правильности выполненного перевода), которые легли в основу определения факторов, усложняющих и облегчающих устный перевод с листа, в сравнении с другими видами перевода. Также данные особенности были учтены при определении как специфических (скоростного чтения, синхронизации чтения и говорения, сегментации текста оригинала в условиях ограниченного времени в процессе чтения, преодоление межъязыковой интерференции и т.д.), так и общих (вероятностного прогнозирования, контекстуального предугадывания, переключения, компрессии, генерализации, внешнего оформления речи и т.д.) навыков и умений, в устном переводе с листа, которые необходимо формировать у будущих переводчиков. Проанализированы существующие классификации и комплексы упражнений для обучения устному переводу с листа студентов переводческих специальностей и сделаны выводы об их несовершенстве и необходимости дальнейшего исследования этой проблемы.

Ключевые слова: устный перевод с листа; психолингвистические особенности; навыки и умения; комплекс упражнений; студенты переводческих специальностей; высшие учебные заведения.

Pysanko Maria,

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor of the English Language and Translation Department
of the Oriental Studies Faculty,
Kyiv National Linguistic University
marijka2177@gmail.com

TEACHING SIGHT INTERPRETATION TO STUDENTS MAJORING IN TRANSLATION

The article deals with the problem of teaching sight interpretation / translation to the students majoring in Translation. The author defines sight interpretation / translation as a process of a written text silent reading and simultaneous interpretation of the content in another language while speaking aloud. The author scrutinizes different classifications of the types of interpretation in order to define the place of sight interpretation / translation in them. Thus, some of the scholars consider it a specific type of interpretation or a subtype of simultaneous interpretation, while others view it as a special means used in the process of interpretation / translation. Whereas most of the researchers agree with the idea that sight interpretation / translation is not only a tool for teaching other types of interpretation / translation but a specific type of interpretation that is to be taught to the students majoring in Translation as a professional translator's activity. The functional system of sight interpretation (comprehension of the source language message of the written text while reading, understanding the sense, received information analysis, holding the information in a short-term memory, taking decision and constructing the message in the target language while speaking, self-control) has been analyzed. It serves as a basis for further factors to be singled out that can both facilitate and complicate sight interpretation. This has also been taken into account for specifying both specific sight interpretation (fast reading skills, synchronization of perception (while reading) and speech (while speaking), segmentation of the of the source language message of the written text while reading under tight time constraints, linguistic interference etc.) and general translation / interpretation (anticipation, contextual guess, switching from one language into another, compression, generalization, speech constructing etc.) skills and abilities to be taught to the students majoring in Translation. The author also envisages different types and sets of exercises for teaching sight interpretation to perspective translators / interpreters developed by contemporary researchers and comes up to the conclusion that all of them have some drawbacks. Therefore, this proves the necessity for further research and development of this issue.

Key words: *sight interpretation / translation; functional system; skills and abilities; sets of exercises; students majoring in Translation; tertiary institutions.*

Постановка проблеми. Головним завданням закладів вищої освіти є підготовка всебічно освічених фахівців, які володіють знаннями в певній галузі науки і здатні застосовувати одержані теоретичні знання на практиці з метою розв'язання поставлених професійних задач. Щодо професійної підготовки майбутніх перекладачів, то загальною метою практичного курсу перекладу є формування в них перекладацьких навичок і розвиток перекладацьких умінь як у письмовому, так і в усному перекладах.

Навчання перекладу в закладах вищої освіти (ЗВО) розпочинається з третього року навчання (п'ятий се-

местр) і ґрунтується на знаннях, навичках і уміннях, сформованих у студентів у процесі вивчення мовознавчих і країнознавчих дисциплін, а також вступного курсу з теорії перекладу і практичних занять з іноземної мови. Протягом третього року навчання в студентів формуються навички і розвиваються уміння у письмовому перекладі, які удосконалюються протягом четвертого року навчання в бакалавраті і першого року навчання в магістратурі. Також на четвертому році навчання (сьомий – восьмий семестр) розпочинається формування навичок й умінь усного абзацно-фразового і послідовного перекладу, а також перекладу з аркуша. Під час навчання в магістратурі удосконалюються навички й уміння письмового, усного послідовного перекладів і перекладу з аркуша, а також формуються початкові навички й уміння, необхідні для здійснення синхронного перекладу промов ораторів у межах певної тематики (Писанко 2019, с.96; Черноватий 2013, с.317-328; Читаліна 2009, с.55-56).

При цьому навчання перекладу як спеціальності не зводиться до засвоєння норм і правил, які перекладач автоматично застосовує в різних випадках, а передбачає оволодіння майбутніми перекладачами принципами, методами і прийомами перекладу, а також уміннями їх вибору і застосування залежно від умов перекладу, тексту, з урахуванням контексту і ситуації (Комиссаров 2011, с.318). Тому головним завданням курсу з перекладу є підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних виконувати переклади на професійному рівні. Це передбачає розвиток у майбутніх перекладачів відповідних професійних перекладацьких навичок й умінь, оволодіння перекладацькими стратегіями, прийомами і техніками в різних видах перекладу, накопичення досвіду перекладу текстів різних жанрів і різного ступеня складності.

Серед зазначених вище видів перекладу, яких навчають майбутніх перекладачів у ЗВО, особливе місце посідає навчання усного перекладу з аркуша (УПА), який є окремим підвидом усного перекладу, навчання якого навіть передбачено в загальній системі вправ для навчання перекладу (Черноватий 2013, с.151) і рівень сформованості умінь у якому перевіряється під час кваліфікаційних іспитів для одержання ступеня «бакалавра» і «магістра» здобувачами спеціальності «Перекладознавство», та допоміжним прийомом у процесі навчання синхронного перекладу для формування навичок сегментації вихідного тексту (Чернов 1987, с.7).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному перекладознавстві і методиці навчання перекладу УПА активно досліджують з кінця ХХ ст. Про це свідчать праці Л. С. Бархударова (1975), Р. К. Міньяра-Белоручева (1996), Г. В. Чернова (1987),

В. Н. Комісарова (2011) та багатьох інших, які визначали УПА як окремий підвид усного перекладу. Інші дослідники вивчали психолінгвістичну модель його перебігу: Г. Г. Жаркова (1989; 2009), Л. М. Черноватий (2013), М. Agrifoglio (2004), М. Brady (1989), D. Gile (1995), А. Martin (1993) та ін., виокремлювали специфічні навички й уміння, необхідні для його успішного здійснення: Г. Г. Жаркова (1989; 2009), В. Н. Комісаров (2011), Л. М. Черноватий (2013), а також пропонували власні вправи (В. Н. Комісаров (2011), Н. А. Читаліна (2009), М. Brady (1989), D. Gile (1995), А. Martin (1993)) і комплекси вправ (Г. Г. Жаркова (1989; 2009), Л. М. Черноватий (2013)) для його навчання студентів перекладацьких факультетів ЗВО і військових перекладачів.

Проаналізовані наукові і практичні доробки свідчать про те, що процес формування навичок і розвиток умінь в усному перекладі і, зокрема, в УПА потребує досить великої кількості часу і суттєвих зусиль з боку викладача щодо організації такої роботи і підготовки необхідних навчально-методичних матеріалів. Це зумовлює актуальність подальшого дослідження проблеми навчання УПА студентів, що навчаються за спеціальністю «Переклад» у ЗВО.

Мета статті – визначити місце перекладу з аркуша як підвиду усного перекладу у відомих класифікаціях різновидів перекладу; описати психолінгвістичні механізми його перебігу; визначити специфічні навички й уміння, необхідні для його успішного здійснення; проаналізувати відомі класифікації і комплекси вправ для його навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переклад з аркуша (*sight translation*) – це різновид усного перекладу, який здійснюється на основі зорового сприймання вихідного тексту або тексту оригіналу (ТО) у процесі читання, аналізу одержаної інформації та її відтворення в тексті перекладу (ТП) засобами мови перекладу (Черноватий 2013, с.260). Деякі дослідники називають такий переклад *письмово-усним перекладом* (В. В. Сдобников, О. В. Петрова), інші – *усним зоровим перекладом* (Л. С. Бархударов, Ж. Ербер, Л. Л. Нелюбін, Г. Т. Хухуні). Н. А. Читаліна вважає усний зоровий переклад (УЗП) підготовчим етапом у навчанні УПА, під час УЗП сприйняття ТО може бути багаторазовим, тоді як УПА відбувається лише в умовах одноразового сприймання ТО. Дослідниця схематично зображує перехід від УЗП до УПА таким чином:

УЗП → УЗП з підготовкою → УЗП з мінімальною підготовкою → УПА
(Читаліна 2009, с.66)

Розглянемо інші класифікації різновидів усного перекладу. Так, Ж. Ербер, спираючись на співвідно-

шення основних операцій, що відбуваються під час перекладу: сприймання ТО й оформлення ТП засобами мови перекладу, називає два основних види усного перекладу: синхронний і послідовний (з та без використання технічних засобів). До синхронного перекладу він також відносить усний зоровий переклад з аркуша як його різновид (Миньяр-Белоручев 1996, с.132). Інші дослідники, зокрема Р. К. Миньяр-Белоручев, зі свого боку, поклавши в основу класифікації умови сприймання ТО й оформлення ТП, поділяють переклад на зоровий і на переклад на слух (Миньяр-Белоручев 1996, с.132), виокремлюючи таким чином такі види перекладу: зорово-письмовий переклад, усно-зоровий переклад, письмовий переклад на слух і усний переклад на слух (Бархударов, 1975). Г. В. Чернов на відміну від інших вважає, що УПА не є окремим видом перекладу, а виступає лише прийомом перекладу, оскільки наявність письмового тексту є допоміжним засобом у процесі здійснення усного перекладу. Тоді як, зважаючи на модальність сприймання, переклад може бути на слух або з аркуша, а за часом співвідношенням – послідовним або синхронним (Чернов 1987, с.7).

Західноєвропейські перекладознавці визначають УПА як додатковий різновид усного перекладу, як такий, що має суто практичне спрямування (Angelli 2000; Pöschaker 2001). Такої ж думки дотримується і А. Л. Семенов (2008), який зазначає, що усний переклад письмового тексту є лише окремим випадком у разі, коли в ньому є потреба замовника для певних цілей або у певних умовах (Семенов 2008, с.31-32). На думку В.Н. Комісарова УПА є різновидом усного перекладу поряд з його іншими підвидами. Дослідник подає їх у такій послідовності: послідовний абзацно-фразовий переклад (переклад на слух), двосторонній переклад, переклад з аркуша, послідовний переклад із записом, синхронний переклад із зоровим опертям, синхронний переклад без зорової опори, яка є, на його думку, оптимальним порядком у навчанні усного перекладу (Комиссаров 2011, с.382). Згідно з сучасною класифікацією А. П. Чужакіна, УПА є комбінованим видом усного перекладу і може бути підготовленим, спонтанним, з використанням диктофона (Чужакін 2010, с.4). У вітчизняному перекладознавстві (Максимов 2007; Черноватий 2013) УПА є підвидом синхронного перекладу поряд з нашіптуванням.

Проте найповнішим визначення УПА є визначення Н. В. Зінукової (2017), яке ґрунтується на багатокритерійній таксономії О. В. Алікіної: за способом, формою, сферою застосування, знаковою системою, розміщенням, напрямом, обсягом, використанням технічних засобів (Алікіна 2010, с.32). Зважаючи на згадану класифікацію, Н. В. Зінукова визначає УПА

як «комбінований вид усного перекладу (візуальний/ аудіовізуальний, синхронний, прямий, односторонній, контактний переклад, який здійснюється без спеціального обладнання, що використовується в різних ситуаціях перекладу конференцій, переговорів і комунального перекладу); здійснюється з одночасним читанням тексту» (Зінукова 2017, с.197).

Отже, зважаючи на викладене, можна дійти висновку, що УПА є самостійним різновидом усного перекладу, який перекладач здійснює у процесі читання ТО і промовляння ТП так, ніби текст написаний мовою перекладу (Комиссаров 2011, с. 384), і якого необхідно спеціально навчати майбутніх перекладачів, а також оволодіння яким слугує необхідною ланкою в навчанні інших більш складних видів перекладу: таких як усний послідовний переклад із записом / УПС (універсальним перекладацьким скорописом) і синхронний переклад. Проте використання УПА лише як навчального засобу або виду перекладу не передбачає професійне оволодіння майбутніми перекладачами цим підвидом усного перекладу і, відповідно, навичками й уміннями, необхідними для його здійснення, на професійному рівні. Це ще раз свідчить про необхідність напрацювання методики навчання УПА як перекладацької професійної діяльності. Для цього насамперед необхідно розглянути психолінгвістичну модель УПА, яка відповідно до теорії мовленнєвої діяльності передбачає первинне орієнтування в умовах діяльності і проблемній ситуації, розробку плану дій, реалізацію цього плану і порівняння результатів з первинною метою. Перекладацька мовленнєва діяльність, як і будь-яка інша, складається із сукупності окремих дій. Кожна перекладацька дія так само складається з кількох фаз: 1) фази орієнтування – сприймання ТО (у процесі читання під час УПА); 2) фази орієнтування і розробки плану дій – аналіз одержаної інформації з ТО, її збереження в короткочасній пам'яті, пошук /вибір перекладацького рішення; 3) фази реалізації – відтворення одержаної інформації з ТО мовою перекладу: породження висловлювання відповідно до прийнятого рішення шляхом формування семантичної (зміст), граматичної і синтаксичної, просодичної структури висловлювання; 4) фази контролю і самокорекції (у разі необхідності) – оцінювання правильності виконаного перекладу (Жаркова 2009, с.127; Максимов 2007, с.197; Писанко 2019, с.97; Черноватий 2013, с.259-260).

Отже, у процесі УПА сприймання інформації відбувається під час читання. Це єдиний вид усного перекладу, коли ТО сприймається через зоровий канал. Відповідно однією з основних вимог необхідних для виконання УПА є сформованість у студентів умінь у

таких видах читання: ознайомлювальному, переглядовому і пошуковому ще до початку навчання УПА. Хоча деякі дослідники (Жаркова 2009) пропонують виконувати вправи, спрямовані на формування спеціальних навичок швидкості читання і сприймання ТО, як підготовчі на початковому етапі навчання УПА (Черноватий 2013, с. 267).

Процес сприймання (читання) ускладнюється в УПА синхронізацією зорової рецепції і говоріння, оскільки УПА здійснюється в режимі паралельності процесів сприймання вихідного тексту й оформлення ТП мовою перекладу. Така специфіка його перебігу робить УПА схожим на синхронний переклад. Це вимагає наявності у перекладача здатності до сприймання інформації без участі мовленнєво рухового аналізатора: внутрішнього промовляння, яке зазвичай супроводжує читання про себе і гальмує швидкість читання під час УПА, оскільки при підвищенні швидкості опрацювання одержаної інформації внутрішнє промовляння має редуційний або згорнутий характер. Тому особливо важливою є спроможність перекладача розширювати поле сприймання ТО і скорочувати фіксацію ока на один рядок до 2-4 на противагу 6-8, які притаманні зрілому читачу (Жаркова 2009, с.133; Черноватий 2013, с.267). Оптимальна швидкість читання ТО під час УПА за В. Н. Комиссаровим – 200 сл/хв при швидкості говоріння (мовленнєвого оформлення ТП) 100 сл/хв (Комиссаров 2011, с.384).

Наступною особливістю сприймання тексту в процесі читання є те, що читач сприймає текст не окремими словами (послівно). Це відбувається тому, що око, здійснюючи сакадичні рухи, охоплює від одного до кількох слів за один раз. Зазвичай це групи слів, які є оперативними одиницями сприйняття. При цьому ці одиниці можуть не збігатися зі смисловим членуванням речення, однак якщо одиниці сприймання збігаються з синтагмами, рівень розуміння покращується, а швидкість сприймання зростає. Тому під час УПА перекладач має швидко розпізнавати синтаксичну структуру фрази та елементи, що утворюють каркас її структури (Черноватий 2013, с.267). Таким чином перекладач не лише просто читає текст і виокремлює його частини / сегменти, а здійснює діяльність, яка передбачає пошук і вибір перекладацьких рішень шляхом виокремлення інформації щодо його змісту і лексико-граматичної організації. Отже, головною передумовою успіху читання про себе під час УПА є уміння визначати оптимальний обсяг фрагменту ТП, що дозволяє зорієнтуватися в його змісті й ухвалити рішення щодо його перекодування (Жаркова 2009, с.13-131). Під час сприймання ТО через зоровий ка-

нал може здаватися, що в перекладача зникає необхідність запам'ятовувати зміст вихідного тексту. Проте це хибне припущення, оскільки перекладач все одно має утримувати інформацію з ТО в короткочасній пам'яті, тому що сприймання інформації і її аналіз здійснюються майже одночасно з фазою її відтворення в ТП. До того ж через синтаксичні відмінності більшості мов відтворення вихідного тексту мовою перекладу можливе лише за умов прочитання речення ТО до кінця (Черноватий 2013, с.260). Крім цього, наявність друкованого тексту під час УПА, з одного боку, полегшує, а з іншого – ускладнює переклад. Оскільки зорове сприймання синтаксичної структури речення часто призводить до міжмовної інтерференції: граматичних і семантичних буквализмів, послівного перекладу тощо (Жаркова 2009, с.135; Черноватий 2013, с.267-268). Також необхідно пам'ятати про те, що оформлення змісту вихідного тексту мовою перекладу в процесі УПА відбувається в умовах часових обмежень. Ці часові обмеження вимагають від перекладача вміння здійснювати переклад шляхом рівномірного говоріння без невмотивованих пауз і повторів (Черноватий 2013, с.266). Професійний УПА здійснюється в темпі повільного публічного мовлення. Допускається незначне уповільнення темпу за рахунок збільшення тривалості пауз, які дають можливість для термінового розв'язання перекладацьких труднощів як під час розуміння ТО, так і під час оформлення ТП. Також допускається заповнення пауз природними мовленнєвими формулами, що дає змогу виграти час у процесі прийняття перекладацьких рішень. Однак збільшення тривалості і кількості хезитаційних пауз не повинні порушувати ритмічність мовлення. Велика кількість хезитацій, семантично нерелевантних повторів і виправлень, заповнення пауз нефонологічними вокальними утвореннями: е..., а, гм, м..., свідчать про несформованість механізму оформлення усного перекладу. До того ж перекладач має завершити речення, навіть якщо в процесі перекладу в нього виникає більш вдалий варіант. І замість того, щоб розпочинати переклад речення із самого початку він має вміти трансформувати його для того, щоб уникнути виправлень і повторів (Жаркова 2009, с.136-137).

Описані психолінгвістичні механізми перебігу УПА дають змогу визначити як специфічні навички й уміння, необхідні для його успішного здійснення, так і навички й уміння, що є спільними для всіх видів усного перекладу.

Навички й уміння в УПА

- уміння сприймання ТО в процесі читання (ознайомлювального, переглядового, пошукового);
- уміння швидкісного читання;
- уміння синхронізації кількох видів мовленнєвої діяльності: читання (зорової рецепції) і говоріння;
- уміння сегментації ТО на одиниці орієнтування в ТО: розпізнавання опорних пунктів у ТО під час читання в умовах часових обмежень;
- навички подолання міжмовної інтерференції;
- навички утримання в пам'яті обрані перекладачем синтаксичні структури (синтагми), які мають бути узгоджені між собою на синтаксичному рівні в ТП.

Навички й уміння, спільні для всіх видів усного перекладу

- навички імовірнісного прогнозування;
- навички контекстуальної здогадки;
- навички й уміння пошуку й ухвалення перекладацьких рішень;
- навички перемикування;
- навички застосування лексико-семантичних, лексико-синтаксичних, синтаксичних трансформацій;
- вільне володіння перекладацькими відповідниками й еквівалентами;
- навички компресії і генералізації;
- навички зовнішнього оформлення ТП (чітка дикція, правильне інтонаційне оформлення, голосне говоріння);
- уміння рівномірного говоріння без невмотивованих пауз і повторів;
- навички заповнення пауз релевантними мовленнєвими формулами.

(Черноватий 2013, с.263-268)

Виділені навички й уміння дозволяють перейти до розгляду питання класифікації вправ для навчання УПА. Так, Г. Г. Жаркова розробила власну класифікацію вправ з навчання УПА, згідно з якою всі вправи поділяються на *вправи підготовчого етапу* (які передбачають формування навичок в УПА від «елемента операції до суми операцій», де під «операцією» розуміють мінімальний складник дії), *вправи тренувального етапу* (які передбачають формування і розвиток умінь УПА шляхом багаторазового повторення розв'язання типових перекладацьких задач, які мають ускладнюватися в процесі навчання за рахунок мовного матеріалу та умов виконання вправ: підвищення темпу, часових обмежень, кількості об'єктів, на яких студенти зосереджують увагу під час виконання вправ тощо), і *вправи просунутого етапу* (які передбачають моделювання навчальних ситуацій, наближених до реальних умов діяльності перекладача, і в процесі виконання яких удосконалюються уміння в УПА) (Жаркова 2009, с.126-128).

Дослідниця також робить спробу укладання відповідного комплексу вправ.

Вправи підготовчого і тренувального етапів

Вправи на оволодіння перекладацькими еквівалентами

Вправа	Мета
1. Засвоєння перекладацьких відповідників шляхом застосування flash cards (час демонстрації має бути 0,2-0,25 сек, на початковому етапі – 0,3 сек).	Формування навичок використання перекладацької відповідники.
2. Застосування перекладацьких відповідників шляхом збільшення від одного-двох слів до синтагми, а потім цілого речення.	
3. Застосування перекладацьких відповідників шляхом виведення відповідника з контексту, підбору речень на різні контекстуальні значення одного і того самого слова/словосполучення.	Формування і розвиток умінь використовувати перекладацькі відповідники.
4. Знаходження контекстуальних відповідників у різних мікроконтекстах.	

Вправи на сегментацію тексту

Вправа	Мета
1. Читання ТО про себе з розподілом на синтагми (з часовими обмеженнями) з наступним переказом рідною мовою.	Формування навичок сегментації тексту.
2. «Стоп-переклад». Переклад певної синтагми / речення / абзацу за сигналом викладача під час прослуховування ТО з опертям на друкований варіант (між синтагмами є паузи).	Розвиток умінь швидкого орієнтування в ТО.

Вправи на імовірнісне прогнозування

Вправа	Мета
1. Називання слів, які можуть уживатися з поданими іменниками / дієсловами тощо.	Формування навичок імовірнісного прогнозування на рівні слова / словосполучення.
2. Читання ТО про себе із закритими останніми 4-6 літерами у кожному рядку, і переказ його змісту.	
3. Заповнення пропусків у ТО словами, що підходять за змістом, і перевірка себе за ключем.	Формування навичок імовірнісного прогнозування на рівні речення.
4. Знаходження завершення речення з поданих 3-4 варіантів.	
5. Вибір з кількох речень того, яке могло б іти за реченням-зразком.	
6. Завершення речення за змістом і перевірка себе за ключем.	

Вправи на синхронізацію зорового сприймання ТО і породження ТП

Вправа	Мета
1. Читання ТО про себе з одночасним рахуванням уголос (спочатку рідною, а потім іноземною мовами) з наступним переказом ТО мовою перекладу.	Формування і розвиток умінь синхронізації сприймання ТО і породження ТП.
2. Послідовний переклад з аркуша по реченнях (речення виводяться на екран по одному, щоб студенти не бачили наступного) з часовими обмеженнями (як тільки студент починає переклад, речення зникає з екрана. І він перекладає по пам'яті).	
3. Синхронний переклад з аркушу по реченнях (зміст аналогічний попередній вправі, різниця під час перекладу речення по пам'яті: на екрані з'являється наступне речення, а по закінченні перекладу попереднього речення текст наступного зникає з екрана, таким чином забезпечується синхронізація промовляння ТП зі сприйманням ТО і пошуком перекладацьких рішень.	

Вправи на подолання міжмовної інтерференції

Вправа	Мета
1. Читання речення вголос / про себе і його переклад без зорового опертя.	Формування навичок подолання міжмовної інтерференції.
2. Читання абзацу з часовим обмеженням і його переказ.	
3. Читання речення про себе, його переклад під час читання наступного речення.	

Вправи на розвиток техніки організації усного мовлення

Вправа	Мета
1. Переформулювання речень, починаючи з різних слів, змінюючи форму слова, додаючи інші слова, але за умови правильної побудови речення і наявності всіх смислових одиниць.	Формування навичок і розвиток умінь організації говоріння.
2. Переклад одного й того самого речення з іноземної мови, у процесі якого кожен студент має дати свій варіант перекладу.	
3. Синхронне читання перекладеного вдома тексту.	Формування навичок зовнішнього оформлення говоріння: дикції, інтонаційного оформлення, голосного мовлення.

Вправи на розвиток швидкості читання

Вправа	Мета
1. Підкреслення ключових слів під час читання ТО, переказ тексту мовою перекладу з опертям на ключові слова.	Формування і розвиток умінь розпізнавання опорних пунктів у ТО для підвищення швидкості сприймання й осмислення ТО.
2. Вибір з тексту слів / виразів / фразеологічних одиниць, які є семантично близькими і розкривають тему повідомлення.	
3. Вибір з ТО лексичних повторів, що розкривають його головний зміст.	
4. Вибір речення з абзацу, яке може бути його заголовком.	
5. Наведення власного заголовка.	
6. Скорочення тексту шляхом видалення зайвої інформації.	
7. Визначення головних фактів в абзаці та їх формулювання.	
8. Знаходження головної думки в кожному абзаці і конспективний переказ тексту.	
9. Визначення головного змісту тексту на основі його заголовка / підзаголовків / ключових слів. Перевірка припущень у процесі читання тексту.	Розвиток умінь швидкісного читання тексту.
10. Визначення теми тексту на основі опорних / ключових слів.	
11. Читання тексту вголос за диктором з намаганням вкластися у паузи.	
12. Читання тексту, надрукованого у вузькій колонці: <ul style="list-style-type: none"> • намагаючись робити не більше 1-2 фіксацій ока на рядок з наступним переказуванням змісту тексту; • дивлячись у центр рядка з наступним переказуванням головного змісту тексту; 	
13. Читання тексту рядок за рядком, пересягаючи аркуш паперу, який закриває усі інші рядки, з наступними відповідями на запитання по тексту.	

(Жаркова 2009, с. 126-140; Черноватий 2013, с. 282-288).

Вправи *просунутого етапу* передбачають моделювання ситуацій, наближених до реальних умов діяльності військового перекладача і передбачають удосконалення умінь в УПА різних бойових документів без попередньої підготовки з часовим обмеженням. При цьому переклади курсантів записуються для подальшого аналізу, вибору найкращого перекладу або порівняння із зразком (наприклад, варіантом викладача).

Однак розглянута класифікація і комплекс вправ видаються нам недосконалими, оскільки автор не робить чіткого розмежування між формуванням навичок і розвитком умінь, до того ж наведено вправи, спрямовані на формування специфічних для УПА навичок й умінь, тоді як спільні для всіх видів усного перекладу уміння і навички залишилися поза увагою дослідниці, хоча навчання УПА в поданому варіанті відбувається окремо від навчання усного послідовного перекладу. У комплексі вправ також не подано послідовності і співвідношення виконання запропонованих вправ, а та послідовність, у якій вони наведені авторкою, видається нелогічною. Крім того, запропоновані Г. Г. Жарковою вправи для розвитку високої швидкості читання 1-11 (див. вище), на нашу думку доцільно було б віднести до груп вправ, спрямованих на сприймання й осмислення ТО, а також орієнтування в ТО.

Запропонована Л. М. Черноватим і Т. В. Ганічевою (2008) класифікація вправ для навчання УПА є більш докладною і поділяється на підготовчі вправи, вправи для формування навичок, вправи для розвитку умінь. До того ж автори врахували паралельне навчання УПА й усного послідовного перекладу: усного абзацно-фразового й усного послідовного із записом, тому вони виокремлюють як інтегративні (спільні для розвитку умінь УПА й усного послідовного перекладу), так і диференційні (відмінні) ознаки. Таким чином, автори виділяють такі вправи для навчання майбутніх перекладачів УПА: 1) за рівнем виконання: вправи для розвитку умінь в УПА на рівні абзацу / мікротексту / тексту; 2) за режимом виконання: односторонні / двосторонні; 3) за наявністю часових обмежень: з часовими обмеженнями / без часових обмежень; 4) з використанням технічних засобів та без: вправи на виконання УПА без запису перекладів / із записом перекладів для подальшого аналізу; 5) з наявністю опертя та без: вправи з опертям на паралельний текст (під паралельним тестом автори мають на увазі приклад перекладу ТО) / переклад складних фрагментів ТО / еквіваленти окремі ЛО з ТО / без опертя; 6) вправи з попередньою семантизацією / без попередньої семантизації; 7) вправи з попереднім ознайомленням зі змістом ТО / без попереднього ознайомлення (Черноватий 2013, с. 148-151).

Але, незважаючи на таку деталізацію, у наведеній класифікації представлено вправи лише на розвиток умінь УПА, тоді як вправи, спрямовані на формування перекладацьких навичок і механізмів перекладацької діяльності, зокрема таких як: антиципація, компресія, перефраз, контекстуальна здогадка тощо, відсутні.

Важливим досягненням у розв'язанні проблеми навчання УПА видається запропонований авторами проекту DICTUM FACTUM під керівництвом Л. М. Черноватого і В. І. Карабана комплекс вправ для формування навичок й умінь в УПА (Ребрій 2009), який ґрунтується на рекурсивній методиці, що передбачає роботу студентів з одним і тим самим текстом на різних рівнях і з різною метою. Така методика спрямована на: 1) засвоєння студентами фонових знань, на яких базується певний текст і які є фоновими знаннями відповідної галузі перекладу; 2) оволодіння студентами термінологічними лексичними одиницями в певній галузі в обох мовах; 3) адаптацію студентів до стилістичних особливостей текстів відповідного спрямування в обох мовах; 4) формування навичок і розвиток умінь УПА текстів відповідного спрямування обома мовами (Черноватий 2013, с.290).

Таким чином, зазначений комплекс вправ складається з двох груп вправ: вправи, що виконуються на основі знайомих текстів, і вправи, що виконуються на основі незнайомих текстів. Розглянемо їх докладніше.

Вправи на базі знайомих текстів

Текст вводиться з виділеними потенційно проблемними словами і словосполученнями і паралельним їх перекладом

Вправа	Мета
1. (на рівні тексту) Переклад тексту з опорою на запропоновані відповідники потенційно проблемних лексичних одиниць.	Знайомство зі змістом тексту і відповідниками в мові перекладу.
2. (на рівні слова і словосполучення, режим виконання: у парах) Переклад виділених у тексті проблемних слів і словосполучень українською мовою із закритою правою частиною тексту (з українськими відповідниками).	Засвоєння українських відповідників для зняття лексичних труднощів у подальшому формуванні навичок перекладу з англійської на українську мову.
3. (на рівні слова і словосполучення, режим виконання: у парах) Переклад українських слів і словосполучень із закритою лівою частиною тексту (з англійськими відповідниками).	Засвоєння англійських відповідників для зняття лексичних труднощів у подальшому формуванні навичок перекладу з української на англійську мову.
4. (на рівні речення й абзацу; режим виконання: фронтальний) Співвіднесення фрагментів тексту (вправа 1) з варіантами їх перекладу.	Поглиблення усвідомлення змісту ТО і закріплення знань засвоєних відповідників на рівні речення й абзацу.

5. (на рівні речення й абзацу; режим виконання: у парах) Переклад фрагментів тексту (вправа 1) з англійської на українську. Формування навичок й умінь УПА з англійської на українську на рівні речення й абзацу.
6. (на рівні речення й абзацу; режим виконання: у парах) Переклад фрагментів тексту (вправа 1) з української на англійську. Формування навичок й умінь УПА з української на англійську на рівні речення й абзацу.
- 7 / 8. (на рівні тексту; режим виконання: індивідуальний; моделювання ситуацій реального перекладу) Переклад знайомого тексту з англійської на українську / з української на англійську, зміст якого фрагментарно відпрацьовувався в попередніх вправах, проте містить певні відхилення. Формування навичок і розвиток умінь УПА з англійської на українську / з української на англійську на рівні тексту.

Вправи на основі незнайомих текстів

- 9 / 10. (на рівні тексту; режим виконання: індивідуальний; моделювання ситуацій реального перекладу) Переклад незнайомого тексту з англійської на українську / з української на англійську (до пред'явлення тексту студентам пропонується двомовний словник із потенційно незнайомими лексичними одиницями). Розвиток умінь УПА з англійської на українську / з української на англійську на рівні тексту.

(Черноватий 2013, с.288-290)

Представлений комплекс вправ, як і попередній (Жаркова 2009), не позбавлений недоліків. У ньому бракує вправ на формування як специфічних для УПА, так і спільних для різних видів усного перекладу навичок й умінь, які були виокремлені в цьому дослідженні. Тому проблема класифікації вправ для навчання УПА потребує подальшого вивчення. Також більш докладного дослідження потребує й питання визначення співвідношення і послідовності різних груп вправ для навчання УПА, а також з'ясування їх ефективності.

Результати дослідження. Отже, УПА є різновидом усного перекладу, що здійснюється одночасно з читанням перекладачем ТО і його перекладом іншою мовою. Описані психолінгвістичні особливості його перебігу дали змогу зробити висновок про те, що УПА ускладнюється необхідністю одночасно читати (на швидкості ≈ 200 сл/хв) і перекладати текст, а також озвучувати його переклад (при швидкості говоріння ≈ 100 сл/хв); членувати ТО на відрізки / сегменти, що дозволяють здійснювати успішний переклад; уникати буквалізмів і послівного перекладу; зберігати рівномірний темп говоріння, уникаючи зайвих пауз, повторів або виправлень. Водночас УПА полегшується наявністю зорового оперття, що дозволяє самостійно визначати обсяг відрізка / частини вихідного тексту для перекладу; зоровим сприйняттям прецизійних слів і відсутністю потреби їх запам'ятовувати; можливістю самостійно визначати темп перекладу тощо.

Також на основі описаних психолінгвістичних особливостей процесу УПА було визначено як специфічні для УПА, так і спільні для інших видів усного перекладу навички й уміння, необхідні для формування в майбутніх перекладачів. Розглянуті класифікації і комплекси вправ для навчання УПА студентів, що навчаються за спеціальністю «Перекладознавство» у ЗВО, свідчать про їх недосконалість і потребу в подальшому дослідженні цього питання.

Перспективою подальших наукових розвідок може бути дослідження проблеми створення вправ для навчання УПА, а також їх послідовності і співвідношення у відповідних комплексах вправ.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Аликіна, Е. В. (2010). *Введение в теорию и практику устного последовательного перевода: учеб. пособие*. Москва: Восточная книга.
- Бархударов, Л. С. (1975). *Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода*. Москва: Международные отношения.
- Ганічева, Т. В. (2008). *Методика навчання майбутніх філологів усного англomовного двостороннього перекладу у галузі прав людини*. (Дис. канд. пед. наук). Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків.
- Жаркова, Г. Г. (2009). Психолінгвістическая модель перевода с листа и ее методическая реализация. *Переводческая лингводидактика*. Москва: Флинта: Наука, 126-141.
- Зінукова, Н. В. (2017). *Усний переклад у зовнішньоекономічній сфері: теорія і методика навчання магістрів-філологів*. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля.
- Комиссаров, В. Н. (2011). *Современное переводоведение. 2-е изд., испр.* Москва: Р. Валент.
- Максімов, С. Є. (2007). *Усний двосторонній переклад (англійська та українська мови)*. Київ: Ленвіт.
- Миньяр-Белоручев, Р. К. (1996). *Теория и методы перевода*. Москва: Московский лицей.
- Нелюбин, Л. Л., Хухуни, Г. Т. (2009). Переводоведение как наука и ее основные параметры. *Переводческая лингводидактика*. Москва: Флинта: Наука, 11-19.
- Писанко, М. Л. (2019). Навчання синхронного перекладу студентів перекладацьких спеціальностей закладів вищої освіти. *Вісник КНЛУ. Серія Педагогіка та Психологія: зб. наук. праць*, 31, 95-102.
- Ребрій, О. В. (2009). *Переклад англomовної громадсько-політичної літератури. Європейський Союз та інші міжнародні політичні, економічні, фінансові та військові організації: навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти*. Вінниця: Нова книга.
- Сдобников, В.В., Петрова, О.В. (2006). *Теория перевода (учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков)*. Москва: АСТ: Восток – Запад.
- Семенов, А. Л. (2008). *Основы общей теории перевода и переводческой деятельности: учеб. пособие для студ. лингв. вузов и фак.* Москва: Издательский центр «Академия».

- Чернов, Г. В. (1987). *Основы синхронного перевода: учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.* Москва: Высшая школа.
- Черноватий, Л. М. (2013). *Методика викладання перекладу як спеціальності*. Вінниця: Нова книга.
- Читалина, Н. А. (2009). Методика преподавания общест-венно-политического перевода. *Переводческая лингводидактика*. Москва: Флинта: Наука, 55-78.
- Чужакин, А. П. (2010). *Основы последовательного перевода и переводческой скорописи. Издание 3-е*. Москва: ИНКА.
- Agrifoglio, M. (2004). Sight Translation and Interpreting. *Interpreting*, 6 (1), 43-67.
- Angelli, C. (2000). Interpretation as a Communicative Event: a Look through Hymes' Lenses. *Meta*, 45(4), 580-592.
- Brady, M. (1989). Case Studies in Sight Translation. *Aspects of English: Miscellaneous Papers for English Teachers and Specialists*. Udine: Campanotto, 141-243.
- Gile, D. (1995). *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam: Benjamins.
- Martin, A. (1993). Teaching Sight Translation to Future Interpreters. *Translation – the Vital Link. Proceedings of the 13th World Congress of FIT. 1*. London: Institute of Translation and Interpreting, 398-405.
- Pöschaker, F. (2004). *Introducing Interpreting Studies*. London and New York: Routledge.
- Maksimov, S. Ye. (2007). *Usnyi dvostoronnii pereklad (anhliiska ta ukrainska movy)*. Kyiv: Lenvit.
- Min'yar-Beloruichev, R. K. (1996). *Teoriya i metody perevoda*. Moskva: Moskovskiy litsey.
- Nelyubin, L. L., Khukhuni, G. T. (2009). Perevodovedenie kak nauka i ee osnovnye parametry. *Perevodcheskaya lingvo-didaktika*. Moskva: Flinta: Nauka, 11-19.
- Pysanko, M. L. (2019). Navchannia synkhronnoho perekladu studentiv perekladatskykh spetsialnostei zakladiv vyshchoi osvity. *Visnyk KNLU. Seriya Pedagogika ta Psykholohiia: zb. nauk. prats*, 31, 95-102.
- Rebrii, O. V. (2009). *Pereklad anhlomovnoi hromadsko-politychnoi literatury. Yevropeiskii Soiuz ta inshi mizhnarodni politychni, ekonomichni, finansovi ta viiskovi orhanizatsii: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchyykh zakladiv osvity*. Vinnytsia: Nova knyha.
- Sdobnikov, V.V., Petrova, O.V. (2006). *Teoriya perevoda (uchebnik dlya studentov lingvisticheskikh vuzov i fakul'tetov inostrannykh yazykov)*. Moskva: AST: Vostok – Zapad.
- Semenov, A. L. (2008). *Osnovy obshchey teorii perevoda i perevodcheskoy deyatel'nosti: ucheb. posobie dlya stud. lingv. vuzov i fak.* Moskva: Izdatel'skiy tsentr «Akademiya».
- Chernov, G. V. (1987). *Osnovy sinkhronnogo perevoda: ucheb. dlya in-tov i fak. inostr. yaz.* Moskva: Vysshaya shkola.
- Chernovatyi, L. M. (2013). *Metodyka vykladannia perekladu yak spetsialnosti*. Vinnytsia: Nova knyha.
- Chitalina, N. A. (2009). Metodika prepodavaniya obshchestvenno-politicheskogo perevoda. *Perevodcheskaya lingvo-didaktika*. Moskva: Flinta: Nauka, 55-78.
- Chuzhakin, A. P. (2010). *Osnovy posledovatel'nogo perevoda i perevodcheskoy skoropisi. Izdanie 3-e*. Moskva: INSA.
- Agrifoglio, M. (2004). Sight Translation and Interpreting. *Interpreting*, 6 (1), 43-67.
- Angelli, C. (2000). Interpretation as a Communicative Event: a Look through Hymes' Lenses. *Meta*, 45(4), 580-592.
- Brady, M. (1989). Case Studies in Sight Translation. *Aspects of English: Miscellaneous Papers for English Teachers and Specialists*. Udine: Campanotto, 141-243.
- Gile, D. (1995). *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam: Benjamins.
- Martin, A. (1993). Teaching Sight Translation to Future Interpreters. *Translation – the Vital Link. Proceedings of the 13th World Congress of FIT. 1*. London: Institute of Translation and Interpreting, 398-405.
- Pöschaker, F. (2004). *Introducing Interpreting Studies*. London and New York: Routledge.

REFERENCES

- Alikina, E. V. (2010). *Vvedenie v teoriyu i praktiku ustnogo posledovatel'nogo perevoda: ucheb. posobie*. Moskva: Vostochnaya kniga.
- Barkhudarov, L. S. (1975). *Yazyk i perevod: Voprosy obshchey i chastnoy teorii perevoda*. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniya.
- Hanicheva, T. V. (2008). *Metodyka navchannia maibutnikh filolohiv usnogo anhlomovnoho dvostoronnogo perekladu u haluzi prav liudyny*. (Dys. kand. ped. nauk). Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina, Kharkiv.
- Zharkova, G. G. (2009). Psikholingvisticheskaya model' perevoda s lista i ee metodicheskaya realizatsiya. *Perevodcheskaya lingvodidaktika*. Moskva: Flinta: Nauka, 126-141.
- Zinukova, N. V. (2017). *Usnyi pereklad u zovnishnoekonomichnii sferi: teoriia i metodyka navchannia mahistriv-filolohiv*. Dnipro: Universytet imeni Alfreda Nobel'ia.
- Komissarov, V. N. (2011). *Sovremennoe perevodovedenie. 2-e izd., ispr.* Moskva: R. Valent.

Отримано 27.06.2020 р.